

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора

Москальової Людмили Юріївни на дисертацію

Горбенка Сергія Семеновича „Розвиток ідей гуманістичного виховання учнів молодшого та підліткового віку засобами музики у творчій спадщині вітчизняних педагогів (XX – початок XXI століття)”,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук за спеціальністю

13.00.07 – теорія і методика виховання

Виховання дітей та учнівської молоді на засадах цінностей гуманістичного виховання у нашому суспільстві поступово стає одним із основних завдань освітнього процесу. В школі, як відкритій соціальній системі, створюються педагогічні умови для виховання, ідентифікації та розвитку особистості, усвідомлення нею своєї причетності до культури та мистецтва свого народу.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, який зробив дисертант, свідчить про наявність численних праць, присвячених окремим питанням гуманістичного виховання. Водночас, як зазначає автор, багаторічне відчуження людини від національного коріння призвело до кризи суспільної свідомості, що проявилось у зростанні злочинності, пропаганді розбещеності, хибних зразків культури, байдужості до національних інтересів. З огляду на це, особливої уваги заслуговують наукові пошуки у сфері педагогіки, культурології, психології.

Окрім цього, зазначає Горбенко С. С., сучасна система освіти в Україні опинилася в парадоксальній ситуації, коли різноманітні гуманістично спрямовані педагогічні програми, особистісно-орієнтовані концепції розвитку особистості не поєднуються з установками значної частини учнівської молоді. Автор це пояснює системною кризою, що охопила сьогодні всі аспекти політичного, соціально-економічного життя в Україні.

Актуальність проблеми зумовлена також наявністю суперечностей між:

- між об'єктивною потребою суспільства в духовно багатій особистості, що акумулює в собі цінності загальнолюдської культури й національних освітніх традицій, та недостатньою теоретичною розробленістю гуманістичних засад процесу виховання особистості;

- між суспільним запитом на творче використання актуальних ідей вітчизняних педагогів ХХ – початку ХХІ століття стосовно гуманістичного виховання в умовах входження України до європейського освітнього простору та відсутністю уваги до їх послідовного вивчення й узагальнення в педагогічній теорії і практиці;

- між потенціалом музичного мистецтва в гуманістично спрямованому вихованні учнів та низькою ефективністю методичного інструментарію для його практичної реалізації у сучасному загальноосвітньому навчальному закладі;

- між значущістю творчої спадщини вітчизняних педагогів окресленого періоду та недостатньою готовністю майбутнього вчителя до гуманістичного виховання учнів засобами музики.

Виходячи з цього, тема, обрана Горбенко С. С., є актуальною. Її актуальність визначається насамперед тим, що ця проблема належить до недостатньо висвітлених теоретичних і практичних проблем.

Не викликає заперечень науковий апарат дисертації. Як показало наше вивчення, в цілому його основні компоненти методологічно обґрунтовані. Мета, завдання, об'єкт, предмет, гіпотеза дослідження сформульовані науково грамотно і засвідчують, що автор глибоко усвідомлює сутність проблеми та можливі шляхи її теоретичного і практичного вирішення.

На основі ґрунтовного аналізу філософсько-культурологічних, історичних, психолого-педагогічних джерел, дисертант переконливо доводить, що зазначена проблема не була предметом спеціального науково-педагогічного пошуку і підкреслює необхідність її дослідження. Тому у дисертації вперше окреслено історіографічну періодизацію розвитку ідей

гуманістичного виховання учнів засобами музики у творчій спадщині вітчизняних педагогів, зважаючи на суспільно-історичні та освітньо-культурні умови (I період (1901–1917) – відродження національної свідомості, піднесення освітньо-культурного руху та визрівання ідеї загальної музичної освіти і виховання учнів; II період (1918–1930) – зародження ідеалів гармонійно розвиненої особистості; III період (1930–кінець 1950-х років) – формування гуманістичних ідей виховання учнів засобами музики періоду “розстріляного відродження” та становлення авторитаризму; IV період (початок 1960-х – кінець 1980-х років) – визначення нових пріоритетів у вихованні та реформування музично-освітньої галузі, пов’язані з “хрущовською відлигою” та ухваленням закону “Про зміцнення зв’язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти в СРСР”; V період (1991–2012) – пошук шляхів гуманістичного виховання учнів засобами музики у контексті розвитку української національної культури); здійснено класифікацію ідей за типами: етнокультурні, ціннісно-особистісні, суб’єктно-актуалізовані, сенсорно-емпатійні, змістово-організаційні, універсальні; та методів гуманістичного виховання у працях вітчизняних педагогів XX – початку XXI століття: методи розвитку ідей гуманістичного виховання учнів (формування музично-естетичної свідомості; стимулювання музичної діяльності; розвитку самостійності мислення, самопізнання, самоконтролю) та методи гуманістичного виховання засобами музики (усвідомлення художніх цінностей та суспільної поведінки; впливу на емоційну та екзистенційну сфери; накопичення слухових і художньо-ціннісних вражень; виявлення і розвитку творчого потенціалу учнів; демонстраційно-образного впливу; рефлексивні); визначено основні детермінанти (закони, закономірності, принципи, вимоги) та субстанційні домінанти гуманістичного виховання учнів молодшого і підліткового віку (культуровідповідна, аксіологічно-особистісна, емоційно-стимулююча, діяльнісна, крос-культурна, педагогічно-спрямувальна); критерії для експрес-діагностування стану музично-

гуманістичної вихованості учнів (мотиваційно-аксіологічний, світоглядно-когнітивний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-коригувальний) та гуманістично спрямованої компетентності майбутнього вчителя (ціннісно-мотиваційний, змістово-процесуальний, рефлексивний) і відповідні показники; розроблено структурно-функціональну модель організаційно-методичної системи гуманістичного виховання учнів засобами музики на основі ідей вітчизняних педагогів, яка ґрунтується на двох інваріантах (блоках) – ретроспективно-розвивальному та концептуально-методологічному; *уточнено* зміст базових понять теорії гуманізації освіти (гуманізм, гуманність, гуманістична спрямованість, гуманізація, самореалізація, саморозвиток, самооцінка, самоактуалізація) у контексті теми дослідження та визначення *гуманістичного виховання учнів засобами музики* як процесу встановлення і виявлення дитиною особистісних функцій свідомості у комплексі видів її музичної діяльності, що зумовлює освоєння та інтерналізацію нею загальнолюдських цінностей культури і моральних норм поведінки; *подальшого розвитку* набули систематизація джерельної бази дослідження; зокрема схарактеризовано педагогічно-інформаційні джерела розвитку ідей гуманістичного виховання та систематизовано види інформації (пізнавальна, художня, методична).

Структура дисертації презентована вступом, п'ятьма розділами, висновками до розділів, ґрунтовними загальними висновками, списком використаних джерел, додатками. У роботі з достатньою чіткістю визначаються категоріальний апарат і мета дослідження, формулюються його завдання, гіпотеза.

Зміст кожного розділу підпорядковано меті та завданням дослідження, а підсумками є наукові висновки дисертанта. Основні наукові положення, завдання і підходи дослідження, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, достатньо обґрунтовані та побудовані на сучасних наукових знаннях про гуманістичне виховання дітей та учнівської молоді.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації є достатнім та забезпечується обраною методологічною базою дослідження, коректним застосуванням комплексу взаємодоповнюючих теорій і методів дослідження.

Дисертант кваліфіковано розглядає тлумачення основних термінів і дефініцій дослідження, зокрема, понять „гуманність”, „гуманістичне виховання”, „гуманізм”. Докладний і досить прискіпливий аналіз досліджуваної проблеми дозволив розширити межі наукового знання з проблеми вивчення феномена і дійти до висновку про те, що гуманність – це цілісність, що складається із сукупності таких особистісних рис і якостей гуманної людини: здатності осмислювати себе й подібних до себе як головну цінність світу, ставити вище за все цінність людського життя; прагнення гармонійно розвивати розум і почуття, сприяти подібній самостійній діяльності інших людей; готовності вносити значущий внесок у збагачення культури; високого морального, духовного розвитку особистості та її відповідних взаємовідносин з людьми; людського ставлення до всіх витворів світу; здатності сповідувати й культивувати гідне людини почуття прекрасного, відчуття солідарності й товариськості.

Автором переконливо доведено, що сучасна педагогічна реальність характеризується різноманітними інтерпретаціями сутності та змісту феноменології гуманістичного виховання. При цьому автор вказує на основоположну ідею гуманізму, яка відноситься до людини, як головної цінності, унікального творіння. Горбенко С.С. розуміє гуманність як зверххарактеристику особистості, до якої включає комплекс ознак, що виражають бережливе ставлення однієї людини до іншої.

Сильною стороною позиції дослідника є намагання ґрунтовно проаналізувати становлення і розвиток педагогіки мистецтва, витоки якої сягають ще до родоплемінного періоду, коли воно було організуючою основою суспільного життя й основною складовою змісту виховання підростаючого покоління.

Заслуговує на схвалення звернення дисертанта до розв'язання проблеми можливостей використання музичного мистецтва з навчально-виховною метою в процесі загальної освіти. Автор послідовно розкриває досвід педагогів та психологів різних країн, які досліджували особливості художньої педагогіки, та, відповідно, мали різні погляди на роль і місце мистецтва в системі виховання. При цьому автором доведено, що основним призначенням мистецтва у навчально-виховному процесі є духовно-моральний розвиток особистості на основі використання високохудожніх мистецьких зразків.

Важливим для вітчизняної теорії і практики виховання є класифікація методів гуманістичного виховання учнів засобами музики (бесіда, пояснення, розповідь, аргументація, музичне узагальнення, демонстрація, переконування, контрастних співставлень, ціннісно-сміслових порад, орієнтація на перспективу та ін.) та методи виховання учнів засобами музики гуманістичної спрямованості, які пропонували у своїй творчій спадщині вітчизняні педагоги ХХ – початку ХХІ ст. Вони класифіковані автором, виходячи із культуротворчої парадигми і мають своєю метою закріплення в свідомості учнів цінних думок через стимулювання і здійснення практичної музичної діяльності.

Особливо цінним у роботі постають виділення основних максимумів гуманістичного виховання дітей та учнівської молоді засобами музики. Зокрема, автор вказує на такі: випереджувальний морально-духовний розвиток особистості щодо розвитку інтелектуального; набуття підростаючим поколінням соціального, морально – естетичного досвіду своїх попередників; відповідність змісту, форм, методів навчання і виховання, духовній, соціальній і культурній сферам суспільства; розвиток вищих емоційних переживань (моральних, естетичних, інтелектуальних); оволодіння науковими знаннями в контексті людської культури; виникнення виховних наслідків у результаті діяльності та взаємодії дітей із зовнішнім та шкільним середовищем, участі їх у різноманітних мистецьких процесах,

подіях, явищах; формування особистості через її активний внутрішній та зовнішній самопрояв і самоутвердження в музичній діяльності; гармонійного розвитку всіх сутнісних сил особистості (природних, духовних), її фізіологічної, інтелектуальної, емоційно-вольової сфер із врахуванням вікових особливостей і можливостей; максимальна духовна наповненість життя особистості; мотиваційно-ціннісна узгодженість вчинкової життєдіяльності індивіда тощо.

Із урахуванням основних максим гуманістичного виховання дітей та учнівської молоді засобами музики, аналізу даних про практичний стан музично-гуманістичної вихованості дітей та учнівської молоді, майбутніх вчителів музики, структурно-функціональної моделі та інших творчих напрацювань, автором розроблено навчально-методичне забезпечення з підготовки майбутніх учителів музики: навчального посібника за модульно-рейтинговою системою навчання “Історія гуманізації музичної освіти дітей шкільного віку”, впровадженого у процесі викладання однойменного спецкурсу за відповідною навчальною програмою, що дало змогу актуалізувати ідеї гуманістичного виховання, закладені у спадщині вітчизняних педагогів, у сучасному навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

Таким чином, теоретичні положення, історичні факти, науково-методичні матеріали з гуманістичного виховання дітей та молоді засобами музики, висновки дослідження створюють основу для вдосконалення освітнього процесу у навчальних закладах.

Результати експрес-діагностики респондентів різних вікових категорій супроводжуються матеріалом в графічному відображенні, у вигляді таблиць, рисунків, які суттєво розширюють та доповнюють змістове поле дисертації.

Отримані в дисертації результати представлено в 59 публікаціях (з них 52 – одноосібні), у тому числі: 1 монографія (одноосібна), 2 монографії у співавторстві; 2 навчальних посібники з грифом МОН України (лист № 14/18-

Г-870 від 06.10.2006; лист № 14/18-Г-1323 від 06.06.2008), 30 статей у вітчизняних фахових виданнях (5 з них у співавторстві), 6 – у зарубіжних періодичних виданнях, 4 статті в інших виданнях, 14 – у збірниках матеріалів конференцій. Публікації автора відображають основний зміст та положення дисертації.

Результати дослідження отримали широке впровадження у навчально-виховний процес Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, ДВНЗ “Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди”, Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя, Житомирського державного університету ім. Івана Франка, Кам’янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка, Бердянського державного педагогічного університету, СЗШ № 3 м. Трускавець Львівської області, Бердичівської гуманітарної гімназії № 2 Житомирської області, Володарської загальноосвітньої школи № 1 I-III ступенів Київської області, Українського колежу ім. В. О. Сухомлинського м. Києва (спеціалізована школа № 272).

Висновки дисертації відображають основний її зміст. Зазначимо відповідність автореферату тексту дисертації, адекватне охоплення в ньому всіх складових дисертаційної роботи.

Ґрунтовність дослідження та новизна, що поширюють предметну галузь науки за рахунок включення у пошук нових аспектів, нових методологічних і теоретичних конструктів, є значущими і не викликають жодного сумніву. Проте, для подальших наукових проєктів та та сьогоденного «вимірювання» цієї значущості слід визначити декілька принципових позицій:

1. Характеристика автором пізнавальної ситуації, що детермінована певним науково-практичним ускладненням, тобто розривом між визнаною у науці проблемою та частковою або повною відсутністю засобів її вирішення, свідчить про недостатній рівень презентації провідної ідеї дослідження, а саме:

- конкретизація науково-практичного запиту, що посилює актуальність, представлена у виявлених суперечностях теорії і методики виховання (с.9 дис.), але вони не закладені в побудову наукового пошуку, зокрема у завдання дослідження, у результативні висновки до розділів, у загальні висновки;

- не виправдано переміщення розділу «Концептуальні основи гуманістичного виховання учнів молодшого та підліткового віку засобами музики на основі творчої спадщини вітчизняних педагогів ХХ – початку ХХІ століття» у 4 розділ після ґрунтовного аналізу педагогічно-інформаційних та методичних засад.

2. Розвиваючи ідею необхідності використання у сучасній теорії і практиці виховання величезного гуманістичного потенціалу вітчизняної спадщини, С. Горбенко мав можливість представити нове знання яскраво контекстуальним: порівняння суттєвих ознак музичного виховання попередніх часів та сучасності експлікує безліч чинників та впливів як на раціонально-науковий, цілеспрямований процес виховання учнів, так і на їх емоційно-естетичний життєвий світ.

Здається, що автору в аналітиці значного обсягу матеріалу не до кінця вдалося зосередитися на ключових позиціях контексту, вимір якого мав би «спрацювати» на сутнісний характер нашого часу та на смислові аспекти специфіки музичного виховання дітей предметно визначеного віку. Бажано додатково пояснити доцільність вибору критеріїв, основні з яких були закладені у визначену автором періодизацію.

3. Злободенна тематика, обґрунтованість тверджень та певна розважливність у судженнях в деяких випадках поступається або посиленням на думки авторитетних дослідників, або усталеним науковим позиціям, на кшталт апології «безмежності» і «невичерпності» сучасного гуманізму (с.89, 393 – 394), або апеляціям до антропологічного, феноменологічного та інших підходів, які в предметній площині дослідження не постають проліферацією

одне одного, не розкривають їх сутності та смислів. Бажано додатково пояснити, який з підходів є у роботі основним.

4. Введення у роботу філософських позицій постмодерна додає дослідницькому пошуку нових аспектів, нових сучасних імпульсів. Так, матеріал другого розділу представлено у вимірі історико-педагогічного нарративу, в якому історія набуває смислу не на основі «онтології» історичного процесу, а в процесі його інтерпретації. У такий спосіб інтерпретація уможливорює виявлення тенденцій процесу імплементації гуманістичних ідей у музичне виховання учнів. Разом з тим, той же постмодернізм потребує від кожного гуманітарного дослідження певного виходу на трансдисциплінарний рівень, на якому будь-яка проблема розгортається у смисловому (універсальному, загальнолюдському) континуумі. Трансдисциплінарність згадується у роботі, але було б доцільно, на нашу думку, «провести» її більш послідовно.

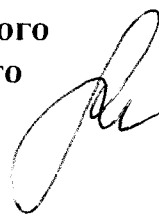
Саме тому важко зрозуміти вибір центральних конструктів дослідження у педагогічно-інформаційних та методичних засадах розвитку ідей гуманістичного виховання (розділ 3) та в організаційно-методичній системі гуманістичного виховання (розділ 5), адже потенціал гуманістичних ідей потребує імплементації в телеологію виховання, його зміст і в організаційно-управлінські умови цього процесу. Було б доречним посилити саме теоретико-методологічний блок створення специфічного сегменту наукової картини світу. До речі, у перспективах подальших розробок автор побіжно зазначає про необхідність висвітлення методики організації самостійної роботи студентів з опанування гуманістичних ідей вітчизняних педагогів щодо виховання в галузі музичного та інших мистецтв.

5. Потребують додаткового пояснення система вимірювання музично-гуманістичної вихованості учнів, зокрема, позиція, що пов'язана із показниками особистісно-коригувального критерію, що розроблені лише для підлітків.

Висловлені зауваження і побажання носять здебільшого рекомендаційний характер і не зменшують значущості даного дисертаційного дослідження, його концепції, теоретичного і практичного внеску в успішне розв'язання означеної автором проблеми.

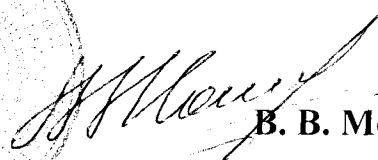
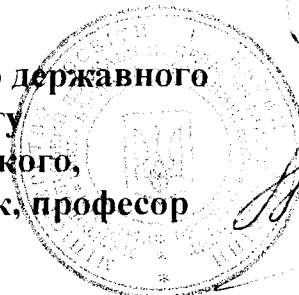
Дисертація Горбенка Сергія Семеновича „Розвиток ідей гуманістичного виховання учнів молодшого та підліткового віку засобами музики у творчій спадщині вітчизняних педагогів (XX – початок XXI століття)” є самостійним, завершеним дослідженням актуальної проблеми, що становить теоретичний інтерес і має практичне значення. Дослідження відповідає вимогам п.п. 9, 10, 11, 13, 15 „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а його автор – Горбенко Сергій Семенович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент
завідувач кафедри
соціальної педагогіки та дошкільної освіти
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького
доктор педагогічних наук, професор

Л. Ю. Москальова

Ректор Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького,
доктор філософських наук, професор

В. В. Молодиченко